

ANDAJAS, NUNADIEVIS (IR PERKŪNAS)

Dar viena interpretacija

DAINIUS RAZAUSKAS

Lietuvos liaudies kultūros centras

Ipatijaus metraštyje sakoma, jog lietuviai, 1258 ar 1259 metais pavėluotai puldami voluniečių jau nusiaubtą Vozviaglio miestą į vakarus nuo Kijevo, „reiškė nepasitenkinimą ir spjaudė, saviškai tardami 'janda' (янда), šaukėsi savo dievų Andajo (Андая) ir Divirikso ir minėjo visus savo dievus“ (BRMŠ 260, 261). Jono Malalos kronikos intarpe apie Sovijų sakoma, jog šis savo mokymą lietuviams bei kai kurioms kitoms tautoms „paskleidė, kad jie aukotų nelabiems dievams Andajui (Андаеву) ir Perkūnui, kitaip tariant, griauštiniui“ ir t. t. (BRMŠ 266, 268).

Lietuvių dievo Andajo vardas, funkcijos bei padėtis panteone susilaukė daug labai įvairių interpretacijų. A. Brückneris jį siejo su J. Lasickio minimu Gondu¹. E. Volteris Andajo vardą skaido į du dėmenis – *ang-is* ir *diev-as* (*deiv-as*) – ir atitinkamai laiko jį gyvačių, t. y. angių, dievu ar tiesiog „dievu angimi“ (BRMŠ 257; LM 342, 396); tokią interpretaciją palaikė A. Mierzyński ir P. Dundulienė². Papildomas, nors formaliai ir kitokio pobūdžio argumentas Andajo vardą sieti su angimi yra, pavyzdžiui, pietinėse Lietuvos tarmėse ryški palatalizuotų *d* ir *g* kaita (plg. *dievas* : *gievas*, *gyvatė* : *dyvatė* bei pan.), itin būdinga buvusi jotvingiams³, o kai kurių kalbininkų pratęsiama net į indoeuropiečių laikus⁴. Taigi jotvingių ar jiems artimesnių lietuvių žodis *angis* savaime galėjo būti ištartas kaip **andis*. Vieną populiariausių Andajo vardo aiškinimų pasiūlė V. Toporovas, išvelgęs šiame varde priešdėlį *an(t)-* ir šaknį *deiv-* (*diev-*), taigi Andajas esąs dievas „ant (visų) dievų“ arba tiesiog „An(t)-dievas“, t. y. aukščiausiasis dievas, pats Dievas⁵. V. Toporovą iš esmės palaiko Z. Zinkevičius⁶, N. Laurinkienė⁷, kurį laiką jam pritarė ir N. Vėlius⁸. Dar kitaip Andają aiškina A. J. Greimas, siedamas šį dievą su vandeniu, su apatine, vandens sritimi vertikaliame trinariame pasaulio modelyje, o jo vardą *Andojas* – tiesiog su lietuvių kalbos žodžiu *ánduo* 'vanduo' (LKŽ I 135) bei su 1611 metais jėzuitų kronikoje paminėtu vandens dievu *Andeinu*⁹; plg. dargi liet. *ánde-*

nis 'vandenis, vanduo' (LKŽ I 134). Tokiam Andajo (Andojo) vardo bei padėties mitiniame pasaulio modelyje aiškinimui galiausiai pritarė ir N. Vėlius (BRMŠ 257; LM 535).

Kaip matyti, aiškinimų ištis daug ir jie gana prieštaringi. Ir šiuo atžvilgiu Andajas nėra jokia išimtis, mat, pasak V. Toporovo, „daugelio mitologinio pobūdžio žodžių (ypač mitologinių vardų) etimologijos yra dviprasmiškos ir slidžios <...>. Šią ypatybę lemia, be kita ko, itin platus galimybių diapazonas, kurį perbėga tokių žodžių reikšmės“¹⁰. Taip yra iš dalies dėl atitinkamo kai kurių senųjų mitologijų pobūdžio. To paties autoriaus žodžiais, pavyzdžiui, „vedų mitologinė erdvė nevienalytė ir apskritai sudaro neorganizuotų, silpnai subalansuotų dėmenų įspūdį (hierarchinių ryšių neapibrėžtumas <...>, neaiškios ribos tarp atskirų dievų, tarp dievų ir nedievų, abstrakčių ir neabstrakčių personažų, tarp skirtingų sistemos lygių, tarp kalbinio ir mitinio toposų bei pan.). To paties mito (pvz., kosmogoninio) versijų gausa arba vis kitais personažais užpildoma ta pati mito schema lemia principinį mitologinio aprašymo ir savo ruožtu jo interpretacijų nevienareikšmiškumą, dėl kurio vedų mitologijos sistema yra itin atvira“, o kita vertus, „šiuo atžvilgiu vedų mitologijos personažai sudaro kur kas informatyvesnę (teorinės informacijos prasme) imanentišką sistemą nei, tarkime, graikiškojo panteono dievai, gana aiškiai apibrėžti atitinkamų mitų“ (MNM I 223; išretinta straipsnio autoriaus). Tokio mitologijos principinio nevienareikšmiškumo nereikia laikyti jos trūkumu ar „netobulumo“ požymiu. Anaiptol, kaip tik dėl savo principinio, esminio nevienareikšmiškumo ji išlieka gyva ir lanksti, pajėgi suimti savin ir savyje įprasminti pačias netikėčiausias sąsajas. Užtat tiek senovės indų, tiek senovės airių (keltų) poetinės kalbos meistrai visiškai sąmoningai „pripažino esant leistina žodį vesti iškart iš keleto nepriklausomų šaltinių“¹¹, t. y. laikė žodį iš esmės „polietimologišku“, taip sakant, bent jau tradicinės poetinės kalbos ir ja išsakomų mitologinių vaizdinių, t. y. mitopoetinio pasaulėvaizdžio, rėmuose. „Kaip tik čia akivaizdžiausiai paaiškėja, kad galutinė (absoliuti, vienintelė teisinga) etimologija ištisos žodžių klasės atveju tėra iliuzija, kad žodžio semantinės struktūros ir jo etimologijos santykis tarsi apsverčia. 'Objektyvi' etimologija darosi neefektyvi, o užuominas intensyviems etimologiniams sprendimams pradeda teikti įvairios 'savaime' kylančių prasmų konfigūracijos, įgyjančios neabejotiną pirmenybę“¹².

Šiomis teisėmis, atrodo, galima pasiūlyti dar vieną Andajo interpretaciją. Ji netiesiogiai kyla iš A. J. Greimo aiškinimo Andają (Andoją) esant vandenų dievu – kaip tik todėl, kad vanduo trijų „aukštų“, arba lygių, vertikalioje pasaulio sandaroje, kaip sakyta, priklauso apatinei sričiai ir, vadinasi, mena mirusiųjų pasaulį bei kartu praeitį¹³. Apskritai mitiniame pasaulėvaizdyje, V. Toporovo žodžiais, „viršus, dangus – tai ugnis, dievai, a t e i t i s; vidurys, žemė – tai žemės elementas, žmonės, d a b a r t i s; o apačia, požemių karalystė – tai vanduo, mirusieji, p r a e i t i s“¹⁴.

Siūlomos papildomos Andajo interpretacijos esmė – tai vardo Nom. sg. **Андай* (šaltiniuose Gen. sg. *Андая* ir Dat. sg. *Андаеви*) sąsaja su lietu-

vių kalbos p r a e i t i žyminčiu prieveiksmiu *añdai*, *andai* arba *andái* 'aną-dien, anąsyk' (LKŽ I 134). Jei ne šio vardo linksniavimas šaltiniuose (nors tai linksniavimas kita kalba!), būtų galima net įtarti jį išvis tesant šūksniu – toks akivaizdus jo fonetinis sutapimas su prieveiksmiu. Prisiminkime Ipatijaus metrašį, pasak kurio, lietuviai „reiškė nepasitenkinimą ir spjaudė, saviškai tardami 'janda' (*янда*), šaukėsi savo dievų Andajo (*Андая*)“ ir t. t. Jau A. Brückneris pastebėjo, kad lietuvių „šūksnis *janda* labai panašus į vieno jų dievo, būtent *Andaj*, vardą“ (LM 462); jam pritarė E. Volteris, A. Mierzyński (LM 341 – 342, 397) bei kiti. O kadangi metraštis kalba apie p a v é l a v u s i ū, nors ir ne dėl savo kaltės – ir todėl juolab, – į miesto puolimą lietuvių nepasitenkinimą, tai išties galima spėti juos šaukus būtent *añdai*, *andai* arba *andái* (plg. ir K. Būgos pateiktą papildomą lytį *on-dà*¹⁵), o kartu, galimas daiktas, šitaip minėjus ir atitinkamą dievo vardą *Andajas* arba epitetą **andajas* ar **andajis*, padarytą iš minėtų prieveiksmių. Neskirti dievo vardo nuo atitinkamo apeliatyvo indoeuropiečių (ir ne tik jų) tradicijoje įprasta (plg. kad ir lietuvių dievo vardą *Perkūnas*, sutampantį su apeliatyvu *perkūnas*). Vedomas būdingą tikrinių vardų apeliatyvinimą ir ypač apeliatyvų nominalizavimą pabrėžia T. Jelizarenkova¹⁶. Jos žodžiais, vedų „poetas neretai balansuoja ant ribos: asmenvardinio arba abstraktaus suvokimo laipsnis nuolat svyruoja, pasislenka, o daugelyje kontekstų išvis neįmanoma nustatyti, ar turimas galvoje dievo vardas, ar paprasčiausiai pažymima abstrakti sąvoka“, be to, „vardus poetas sudaro pasinaudodamas kuo įvairiausiais požymiais. Jie gali būti ir atsitiktiniai <...>, ir vartojami kaip nuolatinis dievo epitetas, kuris savo ruožtu daugelyje kontekstų atstoja jo vardą. Taigi raida yra tokia: dievo apibūdinimas, arba prie jo vardo pridėtas epitetas, → dievo vardas. Šie vardai-epitetai <...> himnuose anaipol ne šiaip žodiniai papuošalai – jie atlieka išties svarbias funkcijas: apeliuoja į kokią nors vieną būdingą dievo ypatybę, itin reikšmingą konkrečiu atveju, kviečia ją pasireikšti bei pan. Toli gražu ne visuomet epitetas yra motyvuotas to konteksto, kuriame jis minimas. Beje, kaip tik ši aplinkybė liudija jį jau tapus atitinkamo dievo vardu“¹⁷. Mūsų atveju kontekstas (nors tai ne poetinio kūrinio, o tikro gyvenimo kontekstas) pakankamai gerai motyvuoja ir patį šūksnį – prieveiksmį *añdai*, ir atitinkamą epitetą, kuriuo šia proga galėtų būti šaukiamasi kokio nors dievo (pavyzdžiui, Velino, Velnio, žr. 13 išnašą, ypač pabaigą). Dievo epitetas **andajas*, ar **andajis*, galėtų reikšti maždaug 'andai, praeityje (jau) buvęs, senas(is)' ir, kita vertus, 'pirmykštis, praamžis, amžinas(is)', t. y. esąs amžinoje Pradžių Pradžioje, *in illo tempore*, sulig M. Eliade's terminu, – pažodžiui būtent „ano metū“, mažne tiesiog „aną dieną“, t. y. *añdai*. Toks būdvardis lietuvių kalboje tiesiogiai nepaliudytas, tačiau plg. priesagos *-ykštja*¹⁸ vedinį *andáikštis*, taip pat *andáinykščias*, *andáinykštis* 'andai, aną dieną buvęs, atsitikęs' (LKŽ I 134). Kad tokios ar panašios reikšmės būdvardis gali virsti dievo vardu, tipologiškai plg. ką tik minėtą *praámžis* arba *praámžinas* 'nuo amžių egzistuojantis, amžių amžius esantis', atitinkamus bendrinius daiktavardžius *praámžis*, *praámžius* 'amžinasis, viešpats, d i e -

vas' (LKŽ X 483) ir T. Narbuto, L. A. Jucevičiaus bei „Prūsijos lietuvių dainose“, surinktose V. Kalvaičio, minima dievą, vardu *Praamžis*, arba *Praamžius*¹⁹. A. J. Greimo žodžiais, *Praamžis* „savo prasme yra abstrakti sąvoka, o savo gramatine forma – asmenvardis“²⁰, visai kaip, sulig mūsų prielaida, ir *Andajas*, arba *Andajis*.

Verta atkreipti dėmesį dar į šį tą. Nors prievieksmį *añdái* K. Būga veda tiesiog iš parodomajo įvardžio *anàs* 'ne šitas (apie praėjusį neapibrėžtą laiką)' (LKŽ I 129)²¹, bet plg. ir *añdie*, *añdien* 'anądien, andai', *añdie*, *añdien* 'aną dieną' bei pan. (LKŽ I 127, 135), akivaizdžiai sudurtus iš to paties parodomajo įvardžio *anàs* ir daiktavardžio *dienà*. Neatmestina tad *añdái* daryboje (ypač turint galvoje K. Būgos atstatomą jo prolytę **ana-dai*) ir pastarųjų, t. y. junginio *aną dieną*, įtaka. Plg. dargi *anañdái* ir, kita vertus, *anañdiej*, *anañdie*, *anañdien*, taip pat *anañdienai* (LKŽ I 128). Lietuvių dievo Andajo vardą, irgi, kaip matėme, aiškintą esant sudurtą iš dėmenų *an(t)-* ir *deiv-* / *diev-*, įdomu palyginti su C. G. Jungo minimu alcheminiu „seno karaliaus“ įvaizdžiu, prilygstančiu pasakų „dievui seneliui“, kurį XV a. anglų dvasininkas ir alchemikas seras George'as Ripley, su užuomina į Bibliją, lotyniškai vadino *Antiquus Dierum*²². Turimas galvoje sakinyš iš Daniėlio knygos: „Man bežiūrint, sostai buvo pastatyti, ir Amžinasis atsėdėjo savo soste. Jo apdaras buvo baltas kaip sniegas, o jo galvos plaukai tarsi gryna vilna; jo sostas buvo ugnies liepsnos, o sosto ratai – plieskianti ugnis“ (Dan 7.9, sulig A. Rubšio vertimu, – ŠR 1998 1428; J. Skvireckas verčia „Ilgaamžis“ – ŠR 1991 336). Mat šio „Amžinojo“ (būtų galima tarti ir tiesiog „Praamžio“) lotyniškojo vardo antrasis dėmuo *dierum* – tai lotynų kalbos žodžio *dies* 'diena', bendrašaknio su lietuvių *dienà*, daugiskaitos kilmininkas; o pirmasis dėmuo, būdvardis *antiquus* 'senovinis, senų laikų, senas; pirmiau buvęs, praėjęs; senoviškas' (bei dargi 'doras, teisingas' – plg. pasakų „dievo senelio“ teisingumą), padarytas iš sinonimiško lietuviškajam prievieksmio lot. *ante* reikšme 'anksčiau, pirmiau'²³. Šiedu prievieksmiai net skamba panašiai, skiriasi tik jų etimologijos: lot. *ante* kartu su lietuvių prielinksniu *añt*, *antà* (LKŽ I 152–155, 156), graikų *ánta* 'prieš, priešais' bei kt. vedamas iš ide. **anta* 'priešais, štai, antai'²⁴, o lietuvių įvardis *anàs* kartu su dalelytėmis *anà* 'antai, aure, štai', *antaĩ*, *añt* 'ana, aure, štai' (LKŽ I 127, 155, 156) – iš ide. **eno-* / **ono-* 'anas, tas'²⁵. Kita vertus, abiejų lizdų semantika, kaip matyti, gana artima, o lietuvių kalboje akivaizdi ir fonetinė kontaminacija: be minėtų prielinksnio *añt*, *antà* ir dalelytės *añt*, *antaĩ*, plg. dar atitinkamai prielinksnio ir dalelytės lytis *añ* 'ant' ir *án*, *añ* 'ana' (LKŽ I 126), pagaliau to paties prielinksnio *añt*, žymint kryptį į kurią nors pusę, lytį *and* (LKŽ I 134). Pastaroji galėtų būti net užuomina dar vienam Andajo vardo aiškinimui, siejant jį kaip tik su šiuo prielinksniu – plg. iš giminiško jam graikų *ánta* padarytą mitinio Antėjo vardą, gr. *Antaĩos*, susijusio su žeme, žemės galiomis, taigi savo ruožtu su žemutiniu, apatiniu, chtoniškuoju pasaulio lygmeniu, kaip ir lietuvių *Andajas*. Tokiu atveju įsidėmėtinas būtų 1983 metais Suvalkų gubernijoje užrašytas lietuviškas chtoniškojo velnio pavadinimas *ants*²⁶.

Grįžtant prie „seno karaliaus“, „dievo senelio“ ar „seno(jo) dievo“ įvaizdžių, verta prisiminti indoeuropiečių naujametį ritualą, kuriame ateinan-
 tiems, naujesiems metams atstovavo „jaunasis dievas“, tapatinamas su
 Griausmavaldžiu, o praėjusiems, seniesiems – kaip tik „senasis dievas“,
 tapatinamas su chtoniškuoju Griausmavaldžio priešininku²⁷. Ir Lietuvoje
 griausmavaldis Perkūnas kartais pavadinamas tiesiog „jaunuoju dievu“²⁸;
 savo ruožtu pasakų ir sakmių „dievas senelis“, N. Vėliaus žodžiais, „labiau
 sietinas ne su krikščionių dangaus dievu, o su žemiškuoju senųjų lietuvių
 velniu“²⁹, Perkūno priešininku. Turint galvoje prieveiksmio *añdái*, o kartu,
 vadinasi, čia siūlomą aiškinimą, ir Andajo vardo kilmę iš įvardžio *anàs*,
 nepaprastai įdomu, kad *anàs* kaip bendrinis daiktavardis lietuvių kalboje
 savaime reiškia ‘nelabasis, velnias, kipšas’ (LKŽ I 129), plg. įprastą jo valdų
 pavadinimą „a n a s pasaulis“ ir t. t.³⁰ Atsižvelgiant į galimą junginio *aną
 dieną* bei minėtų atitinkamų prieveiksmių įtaką, reikia pastebėti, kad žo-
 džiai *dienà* ir *diēvas* – bendrašakniai (tiek lietuvių, tiek daugelyje kitų
 ide. kalbų)³¹. Išeitų, jog Velnias, arba Velinas, kaip *anas dievas (deivas)*³² tie-
 siog y r a praamžis *Andajas* – „senasis dievas“, įsmeninantis praeitį, ku-
 riai priklauso ir kartu metonimiškai atstovauja kiekviena praėjusi, „senesnė“
 diena (lot. *antiquior dies*), būtent *ana diena*, praėjusi ir amžinai pasilikusi
 andie, *añdái*.

Apie Velnio, arba Velino, ryšius su vandeniu, vandenimis bei praeitimi
 ir skyrium mitinių vandenų – su praeitimi jau kalbėta. Belieka pridurti,
 jog daugelio tautų mitologijose „marių valdovas“ yra žilabarzdus senelis ar
 senis (MNM II 393). Prisiminus A. J. Greimo aiškinimą Andoją esant van-
 denų dievu ir prilygstant vėlesniuose šaltiniuose minimam vandenų dievui
 Andeiniui, galima pastebėti, jog ir pastarojo varde, suskaidžius jį *An-dei-
 nis*, nesunku išgirsti prieveiksmį *an-dien*, juoba kad lietuvių *dienà* seniau
 skambėjo **deinā*, kaip ir prūsų (Acc. sg.) *deinan* ‘diena’³³, o juo labiau
 tiesioginį žodžių *añdái*, *añdien* ir *ánduō*, *ádenis* ‘vandu’ poetinį sąskam-
 bį (darsyk žr. 15 išnašos pabaigą). Galimas daiktas, čia kaip tik turime
 vieną iš senajai tradicijai būdingų „mitopoetinių mazgų“ – dievo epiteta
 ar vardą, kuriame viename kaip tik dėl potencialių sąskambių surištos iš-
 syk keletas atitinkamo mitinio konteksto (t. y. „audinio“) gijų.

Tokiu atveju gal tikrai neišleistina iš akių ir V. Toporovo pasiūlytoji
 Andajo etimologija, aiškinanti jį esant sudurtą iš mūsų jau aptarto priešdė-
 lio *an(t)-* ir žodžio *die-v-as (dei-v-as)* šaknies, o kartu, vadinasi, ir bendra-
 šaknio žodžio *die-n-a (*dei-n-ā)* (įdomu, kad V. Ivanovo ir V. Toporovo
 straipsnyje „Baltų mitologija“, – MNM I 155 – dėl korektūros klaidos
 vietoj *deiv-* išspausdinta *dein-*). Turint galvoje priešdėlio *ant-* lyties *an-*
 fonetinį tapatumą įvardžio *anàs* kilmės dėmeniui *an-*, formaliai šis aiškini-
 mas nedaug kuo skiriasi nuo mūsiškio. Itin skiriasi tik semantika, nors irgi
 tik iš pirmo žvilgsnio. Čia reikia atsižvelgti į vedų vaizdinius apie vandenų
 bei nakties dangaus dievą Varuną, lietuvių Velino atitikmenį (net ir vardu
 etimologijos požiūriu³⁴; prisiminkime ir velnio pavadinimą *ants*): juk požė-
 miniai vandenys naktį, apsvirtus dangui, žvaigždėmis raibuliuojančių „dan-

giškųjų vandenu" pavidalu išskyla v i r š žemės³⁵. Plačiausia prasme didieji pirmapradžiai Vandenys visada esti ir po, ir virš — jie supa pasaulį iš visų pusių, tyvuliuoja nematomi netgi dieną virš, *an(t)* švytinčio dangaus skliauto, indoeuropiečių kaip tik vadinto šaknies **dei(μ)*- daiktavardžiu, pavyzdžiui, **deiγos* — tokia, kaip manoma, ir buvusi pirmykštė žodžio *dievas* reikšmė.

Taigi *Andajas*, arba *Andajis* (arba, tarkime, ir *An-deinis*), praeičiai atstovaujantis „senasis dievas“, kartu yra vandenu viešpats *Andojas* (arba *Andeinis*), galimas daiktas, netgi angies (*andies*) pavidalo (plg., beje, polonizmu laikomą lietuvių prievieksmį *añgis* 'andai', — LKŽ I 137; taip pat žr. K. Būgos „Rinktinių raštų“ t. 3, p. 459 — 460), o kalbant apie dangiškuosius vandenius virš, *an(t)* dangaus skliauto, — kartu ir *An(t)-deiv-is* — kaip kad pirmykštis chaosas kartu yra visa ko pradžia praeityje, šaltinis dabartyje ir pabaiga ateityje.

Tačiau tokios poetinės sąsajos, nors savaip įdomios ir gal ne visai bevertės, ypač mėginant nuspėti, atkurti, atgaivinti patį mitopoetinį mąstymo būdą — kaip būtina mitologinių tyrinėjimų sudėtinį metodą, be kurio tokie tyrinėjimai neretai primena plaštakės gaudymą su plaktuku, — nėra pagrindinis šio straipsnio tikslas. Svarbiausia buvo parodyti išties visiškai įmanomą Andajo vardo ar epiteto ryšį su prievieksmiu *añdái* bei su praeitimi.

Tame pačiame Ipatijaus metraštyje kiek anksčiau už Andają minimas ir Nunadievis. Sakoma, jog Mindaugo „krikštas buvo apgaulingas; savo dievams slaptai aukojo: visų pirma Nunadieviui (*Нънадеви*) ir Teliaveliui ir Diviriksui“ ir t. t. (BRMŠ 260, 261).

Kaip ir Andajas, Nunadievis tyrinėtojų interpretuojamas labai įvairiai. A. Brückneris ir E. Volteris Nunadievį dėl panašios padėties tarp kitų mimimų dievų tapatino su Andaju (BRMŠ 257; LM 462 — 463). A. Mierzyński laikė jį namų ar namo dievu „Numadievium“; jam pritarė A. J. Greimas³⁶. V. Toporovas, panašiai kaip ir Andajo atveju, Nunadievio varde išvelgė prūsišką priešdėlį *no-* 'ant' ir suskaidė jį **No-(an)-deiv-* arba **Nu-(an)-deiv-* vėlgi reikšme „Ant-dievas“, t. y. aukščiausiasis dievas³⁷. V. Toporovą iš esmės palaiko N. Laurinkienė, N. Vėlius, Z. Zinkevičius³⁸.

Atsižvelgiant į Andajo vardo sąsajas su prievieksmiu *añdái* ir atitinkamai su praeitimi, Nunadievio vardą, tiksliau, pirmąjį jo dėmenį būtų galima sieti su lietuvių kalbos prievieksmiu *nūn*, *nūnai* 'šiandien; dabar' (LKŽ VIII 896 — 897), o patį dievą Nūnadievį — su dabartimi ir atitinkamai viduriniąja vertikalios pasaulio sandaros sritimi, būtent su žmonių pasauliu (kuriam, šiaip ar taip, priklauso ir namai). Būdvardžius *andáinykščias*, *andáinykštis*, *andáikštis* bei spėjamus **andajas*, **andajis* reikšme 'andai, aną dieną buvęs, atsitikęs' savo ruožtu plg. su būdvardžiais *nūnaiňykštis* 'dabartinis', *nūnaiňykščias*, *nūnaiškščias* 'šiandieninis; dabartinis' ir ypač *nūnajis* 'dabartinis', *nūnas* 'dabartinis; šiandieninis' bei pan. (LKŽ VIII 897). Beje, prievieksmio *nūn*, *nūnai* reikšmė 'šian-dien' ir juolab prievieksmiai *nūn-dien* 'šiandien', *nū-dien* 'šiandien; dabar, pastaruoju metu', taip pat būdvardis *nū-diēnis* 'dabartinis, šio meto' bei pan. (LKŽ VIII 881, 897), turint

galvoje žodžių *dienà* ir *diēvas* bendrą šaknį, leidžia Nūnadievio varde išgirsti tiesiog epiteta, būdvardį **nūn(a)-dienis*, juolab atsižvelgiant į šio vardo antrojo dėmens kamiengalio neapibrėžtumą (paliudytoji lytis *Нънагееви* yra vienaskaitos naudininko, plg. Malalos kronikos intarpo *Ангаеви*, taigi vardininko pavidalas nėra toks jau savaime suprantamas – skirtingas A. Brücknerio ir A. Mierzyńskio jo interpretacijos žr. atitinkamai LM 459 ir 389). O paliudytosios lyties *Нънагееви* pirmąjį dėmenį formaliai būtų galima sieti ir tiesiog su sen. rusų *нънѣ*, rusų *ноне* 'dabar' ir toliau – su trumpuoju lietuvių *nū* (žemaičių *nò*) šalia ilgojo *nū*, abudu iš balt. **nū* < ide. **nū* 'dabar'³⁹, iš kur galimas atitinkamai trumpas bei ilgas lietuviškojo Nūnadievio vardo pirmasis dėmuo.

Pagaliau su ateitimi daugeliu atžvilgių yra susijęs lietuvių Perkūnas. Visų pirma, kaip sakyta, jis vadinamas „jaunuoju dievu“ ir kaip griausmavaldis indoeuropiečių naujamečiame rituale atstovauja naujesiems, a t e i n a n t i e m s metams – a t e i č i a i. Negana to, vertikaloje pasaulio ašyje Perkūno vieta vienareikšmiai yra aukštai, viršuje, viršūnėje, danguje arba ant kalno, jo net vardas bendrašaknis su kalną žyminčiais kai kurių kitų ide. kalbų žodžiais, kaip antai sen. ind. *párvata-* 'kalnas' (bei kalno dievybės vardas), hetitų *peruna-*, gotų *faírguni* 'uola', sen. anglų *firgen* 'miškas ant kalno', sen. vok. aukšt. *Fergunna* 'Vidurio Europos kalnai'; plg. ir lietuvių kalvų bei kalnelių pavadinimus *Perkūnas*, *Perkūniškė*, *Perkūn-kalnis*, *Perkūno kalnas* bei pan.⁴⁰ Šiuo atžvilgiu plg., pavyzdžiui, tarpusavyje bendrašaknius hetitų *ḫegur-* 'viršūnė', sen. indų *agra-* 'viršūnė', o kartu ir 'pradžia', latvių *agrs* 'anksti'⁴¹; taip pat tokius lietuvių posakius kaip *iš áukšto* reikšme 'iš anksto' bei *iš kalno* 'neatėjus laikui, iš anksto', lenkų *zgóry* 'iš anksto' (LKŽ I 488; V 146) bei pan. Labai išraiškingai laiko tėkmę „iš viršaus žemyn“ mitiniame pasaulėvaizdyje, remdamasis indėnų hopių pasaulio modeliu, aprašė bei išaiškino B. L. Whorf⁴².

Apie paties Perkūno vardo aiškesnes sąsajas su koku nors ateitį žyminčiu žodžiu kalbėti netenka, nors grynai poetiniu požiūriu gal vis dėlto verta atkreipti dėmesį į prielinksnį *peř*, vartojamą, be kita ko, ir „nurodant laiko tarpą, kuriam praėjus, kas vyksta“, pavyzdžiui: „Par mėnesį baigsis karas“; „Per laiką ponui piktnus pereiš“ bei pan. (LKŽ IX 807); taip pat į tokius su atitinkamu priešdėliu sudarytus daiktavardžius kaip *pér-dienė* 'artimiausias laikas, rytdiena', *pér-dienis* 'kiti, a t e i n a n t y s metai' (LKŽ IX 816, 817) ir pan. Aptartas galimas Andajo, Andeinio bei Nūnadievio vardų darybos modelis leistų tikėtis, pavyzdžiui, ir tokių dievo epiteta-vardų kaip **Perdeinis*, **Perdievis* ar pan., pirmojo dėmens fonetiniu sutapimu poetiškai menančių dievą Perkūną.

Taigi senovės lietuvių dievus Andają, Nūnadievį ir Perkūną galima manyti sudarant trejybę ir aptartu atžvilgiu atstovaujant atitinkamai praeičiai, dabarčiai ir ateičiai. Toks trejybę sudarančių dievų atstovavimas „trims laikams“ indoeuropiečių pasaulyje ne naujiena. Nebesikartojant apie trijų

vertikalių sričių atitinkamas sąsajas apskritai, gal verta paminėti, tarkime, hindų Brahmos, Rudro (Šivo) ir Višnaus trejybę. Antai Upanižadose (Maitrī Upaniṣad 6.5) apie Atmaną, be kita ko, sakoma: „Brahma, Rudras ir Višnus – tai lytys, kuriomis Jis viešpatauja. <...> Žemė, oras ir dangus – tai Jo pasaulio lytys. Praeitis, dabartis ir ateitis – tai Jo lytys laike“ ir t. t. (Up 818–819). Čia žemė prilygsta žemutiniam, požeminiam pasauliui, oras – viduriniam, žmonių pasauliui, o dangus – viršutiniam, būtent dangui. Beje, įdomu, jog T. Narbutas lietuvių Perkūną, nors ir visai kitu pagrindu, gretino kaip tik su indų Višnumi⁴³. Nors šiaip jau kalbamos indiškiosios trejybės dievų funkcijos – atskiras ir ne toks jau vienareikšmis klausimas, kaip, beje, ir lietuvių.

Andajo ir Nūnadievio vardus suprantant kaip epitetus atitinkamai **andajas*, *-is* reikšme 'andaikštis, andainykštis' ar pan. ir *nūnajis* (*dievas*) ar tiesiog **nūn(a)dienis* 'dabartinis', šią dievų trejybę galima būtų tapatinti kad ir su prūsiškaisiais Patulu, Patrimpu ir Perkūnu (pastarajam tiesiog sutampant). Beje, Patulo vardas šiaip jau irgi tėra epitetas, pažodžiui 'požeminis'⁴⁴. Plačiausia prasme visi dievų vardai, netgi pats *Dievas*, pažodžiui 'šviesusis, spindintysis', galų gale yra ne kas kita kaip epitetai, įvardijantys vienos vienintelės visa apimančios Būties skirtingas apraiškas, atžvilgius bei kokybes. Pasak H. Usenerio, dievus iš pradžių apskritai „žymėjo paprasčiausi epitetai, o paskui, kai tų epitetų reikšmė buvo užmiršta, jie virto tikriniais dievų vardais – tada tik ir atsirado antikos panteono didieji dievai“ (MNM I 177). Taigi kaip tik poetiniam pasaulėvaizdžiui „prozėjant“, stingstant, stabarėjant tikrąja šio žodžio prasme (Lietuvoje – visų pirma jo negirdėjusių ir nė nenorėjusių girdėti svetimšalių metraštininkų galvose), šie epitetai virsta tikriniais vardais, sukeliančiais keistos, pamėkliškos stab-meldystės su gausiais „panteonais“ išpūdį. Nors štai Gediminui dar buvo aišku, jog mes „visi turime vieną Dievą“ (BRMŠ 390) su atitinkamais epitetais ar vardais, reikia manyti, viešpataujanti, kaip antai indų Atmanas, visuose trijuose pasauliuose ir visuose trijuose laikuose – andai, nūndien ir perdienyje.

¹ BRMŠ p. 257; LM p. 465; Jonas Lasickis. Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus. V., 1969, p. 20, 40.

² LM p. 396; Pranė Dundulienė. Senovės lietuvių mitologija ir religija. V., 1990, p. 113; P. Dundulienė. Žalčiai lietuvių pasaulėjautoje ir dailėje. V., 1996, p. 8–9.

³ Jurgis Dovydatis. Jotvingių kalbos atgarsiai. – Mokslas ir gyvenimas, 1992, Nr. 12; DTŽ p. 8; LTŽ p. 8; Zigmąs Zinkevičius. Lietuvių kalbos istorija, t. 2. V., 1987, p. 43.

⁴ Konstantins Karulis. Latviešu etimoloģijas vārdnīca, sēj. 2. Rīga, 1992, p. 615–616.

⁵ BRMŠ p. 257; LM p. 535; MNM I p. 155; В. Н. Топоров. Заметки по балтийской мифологии. – Балто-славянский сборник. М., 1972, p. 311.

⁶ Z. Zinkevičius. Min. veik., p. 89.

⁷ Nijolė Laurinkienė. Senovės lietuvių dievas Perkūnas: kalboje, tautosakoje, istoriniuose šaltiniuose. V., 1996, p. 55, 59.

⁸ Norbertas Vėlius. Senovės baltų pasaulėžiūra. Struktūros bruožai. V., 1983, p. 55.

⁹ Algirdas Julius Greimas. Tautos atminties beiėskant: Apie dievus ir žmones. Vilnius-Chicago, 1990, p. 387–388.

¹⁰ В. Н. Топоров. Из наблюдений над этимологией слов мифологического характера. — *Этимология* 1967. М., 1969, p. 11.

¹¹ В. П. Калыгин. *Язык древнейшей ирландской поэзии*. М., 1986, p. 55.

¹² В. Н. Топоров. О некоторых теоретических вопросах этимологии. — *Этимология* 1984. М., 1986, p. 208.

¹³ Apie vandens gyšį su mirtimi bei mirusiųjų pasauliu ir pastarojo su praeitimi būtu galima tarti keletą žodžių atskirai.

„Vanduo senosiuose poetiniuose kūriniuose visų pirma manifestuoja universumo priešitotę — chaosą, nebūties periodą“ (*N. Laurinkienė*. Mito atšvaitai lietuvių kalendorinėse dainose. V., 1990, p. 44). Kaip pirmųkščio chaoso mitinis atitikmuo, M. Eliade's žodžiais, „vanduo 'žudo' pačiu tikriausiu būdu: jis suardo, sunaikina bet kokią formą“ (*M. Eliade*. Šventybė ir pasaulietiškumas. V., 1997, p. 95). Daugelyje mitologijų pakeliui į vėlių karalystę mirusieji kerta vandenį ar keliauja vandeniu; lietuvių mirusiųjų šalis neretai nurodoma esanti „už marių“ arba tiesiog „mariose“. Reikia atsižvelgti ir į pačių žodžių *mārė, marià, mārios* 'jūra' bei, kita vertus, *māras* 'mirtis, mirimas', *marėti* 'mirti', *marinti* ką, *marioti* 'mirinėti', *mariūtė* 'giltinė, mirtis' (LKŽ VII p. 847–849, 858, 860, 863) archajiškas mitopoetines sąjasas. Bendraindoeuropietišku lygiu į jas dėmesį atkreipė jau V. Ivanovas su V. Toporovu (*Вяч. Вс. Иванов, В. Н. Топоров*. Славянские языковые моделирующие семиотические системы (Древний период). М., 1965, p. 76, 113–115; autoriai tie patys. Исследования в области славянских древностей. М., 1974, p. 216; MNM I p. 531). Lietuvių tautosakoje „žmogaus metamorfozė vandenyje — tai paprastai jo pavirtimas žuvimi“ (*N. Laurinkienė*. Mito atšvaitai lietuvių kalendorinėse dainose, p. 48). Žuviai, kaip to paties apatinio pasaulio atstovas, mitiniu požiūriu prilygsta angis (*C. G. Jung*. Aion. Researches into the Phenomenology of the Self. Princeton University Press, 1959, 1978, p. 244; *А. Г. Невская*. К семантике пестрого в балто-славянском. — *Этимология* 1984. М., 1986, p. 152); štai, pavyzdžiui, „rusų liaudies mitologijoje į žuvį žiūrима kaip į angies atmainą“ (*Б. А. Успенский*. Филологические разыскания в области славянских древностей. Реликты язычества в восточнославянском культе Николая Мирликийского. М., 1982, p. 146); lietuviai irgi „gyvatėmis vadina ne tik tai nuodingąsias: pantinę, artimus jų giminiečius žalčius arba gluodeną, bet ir kai kurias žuvis“ (*Z. Slaviūnas*. Liaudies papročiai ir mitiniai įvaizdžiai Mažvydo raštuose. — *Tautosakos darbai*, [t.] VI–VII (XIII–XIV). V., 1997, p. 319; dar žr.: *M. Zavjalova*. Lietuvių ir rusų užkalbėjimų nuo gyvatės pasaulio modelių palyginimas. — *Tautosakos darbai*, [t.] IX (XVI). V., 1998, p. 67). Taigi šiuo atveju visai pridera ir aiškinimas Andają esant „angių dievu“. Angis yra pirminis, archajiškiausias Griausmavaldžio priešininko pavidalas, kurio, to priešininko, archajiškiausias vardas savo ruožtu yra mirtį, mirusiųjų pasaulį žyminčios ide. šaknies *kel-: lietuvių *Velinas, Velnias* bei kt. (*Вяч. Вс. Иванов, В. Н. Топоров*. Исследования в области славянских древностей, p. 5, 31–75 ištiesai ir upač p. 72; taip pat žr.: *N. Laurinkienė*. Senovės lietuvių dievas Perkūnas..., p. 20, 25 bei daug kur kitur). Neatsitiktinai būtent „už marių“ (za морем) gyvena rusų Volosas (*Вяч. Вс. Иванов, В. Н. Топоров*. Исследования в области славянских древностей, p. 66), ir lietuvių velnias savaime susijęs tiek su angimi, tiek su vandeniu (*N. Vėlius*. Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis. V., 1987, atitinkamai p. 82, 135–137 ir mažne ištiesai nuo 34 iki 69, upač p. 59–63). Be to, velnias lietuvių tautosakoje pasirodo ir žuvies pavidalu (*N. Vėlius*. Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis, p. 42; latviuose žr.: *Вяч. Вс. Иванов, В. Н. Топоров*. Исследования в области славянских древностей, p. 78). Todėl galioja gale nenuostabu, kad būtent žuvimi virsta, kaip sakyta, arba į žuvį pereina ir mirusiojo *vėlė* (*V. Bagdaniavičius*. Laumės. Jų religija ir kultūra. Chicago, 1982, p. 96; *L. G. Nevskaja*. Motinos sąvoka laidotuvių folklore. — *Liaudies kultūra*, 1995, Nr. 2, p. 42; MNM I p. 393; *А. Г. Невская*. К семантике пестрого в балто-славянском, p. 152).

Kita vertus, žodis *vėlė* lietuvių kalboje, mažų mažiausiai poetiškai, neatskiriamai susijęs su *vėluoti, vėlūs*. Nors pastarieji yra susilaukę bent dviejų skirtingų aiškinimų — siejant atitinkamai su *veliū, vėliau* (*E. Fraenkel*. Litauisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg-Göttingen, 1962–1965, p. 1221–1222) ir su *vėlmi, valiū* (*C. Каряунас*. К выражению противопоставления 'раннее' — 'позднее (время дня)' (соотв. 'утро' — 'вечер') в балтийс-

ких и некоторых других и.-е. языках. — Этимология 1984. М., 1986, p. 75–76), — tačiau abiem atvejais sąsajos su mirusiųjų pasaulį žyminčia homonimiška ide. šaknimi **uel-* jau nesyk pastebėtos (pirmuoju atveju — per tokius žodžius kaip liet. *uolà, vilnis*, galbūt *vilna*, o antruoju — tiesiog, žr.: Вяч. Вс. Иванов, В. Н. Топоров. Исследования в области славянских древностей, p. 41–45, 73–74 ir daug kur kitur), taigi galima kalbėti apie pakankamai archajišką, o gal net genetinį ryšį. Tipologiškai plg. liet. *gaišti* 'laiką veltui leisti, trukti' ir 'dvesti, stipti, žūti, galą gauti' (LKŽ III p. 41; K. Būga. Rinkiniai raštai, t. 2. V., 1959, p. 285; E. Fraenkel. Litauisches etymologisches Wörterbuch, p. 129); *delsti* 'vilkinti, atidėlioti, gaišti', tos pat šaknies *dllti* 'gaišti, trukti', bet ir 'menkėti, silpti, nykti' (LKŽ II p. 397, 554; K. Būga. Rinkiniai raštai, t. 2, p. 294; kitaip — E. Fraenkel. Litauisches etymologisches Wörterbuch, p. 88), nykimą simbolizuoja mėnulio *delčia*; pagaliau su mirtį žyminčia šaknimi ide. **uel-* tiesiog syja *vilkinti* 'delsti, atidėlioti, tęsti; gaišinti' (LKŽ XIX p. 395; J. Pokorny. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, Bd. 1. Bern-München, 1959, p. 1144–1145: „vielleicht“) ir kt. (daugiau pavyzdžių iš įvairių kalbų žr.: С. Каралюнас. К выражению противопоставления 'раннее' — 'позднее (время дня)' (соотв. 'утро' — 'вечеру') в балтийских и некоторых других и.-е. языках, p. 73–77). Užtat *vėlinti(s)* išties neįėjusia reiškia ir „daryti(s) vėle“ ar pan. — kitaip sakant, „atsilikinti nuo gyvenimo“, t. y. „pasislinkti į praeitį“.

Pavėlavusiųjų šūksnį „andai“, beje, galima suprasti tiesiog kaip keiksma „po velnių!“

¹⁴ В. Н. Топоров. К семантике троичности (слав. **Trizna* и др.). — Этимология 1977. М., 1979, p. 14; taip pat žr.: Вяч. Вс. Иванов, В. Н. Топоров. Славянские языковые моделирующие семиотические системы (Древний период), p. 204; MNM I p. 399; В. Н. Топоров. О Брахмане. К истокам концепции. — Проблемы истории языков и культуры народов Индии. М., 1974, p. 57 ir kt.

¹⁵ K. Būga. Rinkiniai raštai, t. 3. V., 1961, p. 453. Čia pat nurodomi ir čekų *onda, one(h)da*, lenkų *onegdy, onegdai*, rusų *оноргá, оноргы*. Plg. dar rusų *ánга* bei *únга* 'netgi, taigi, kad net', V. Dalio gretinamus, be daugelio kitų, su *inó, inorgá* 'kartais' (В. Даль. Толковый словарь живого великорусского языка. М., 1981, т. 1, p. 6; т. 2, p. 45). Rus. *únга*, matyt, syja su sen. rus., rus. dial. *únge, únгу* bei pan. 'kitur, kai kur; kartais' (žr.: М. Фасмер. Этимологический словарь русского языка. М., 1996, т. 2, p. 131), beje, reiškiančiu ir 'kitąsyk', taigi iš *dalies* kone 'andai', ir vedamu iš rus. *inóú*, sen. rus. *inь* 'kitas', kaip ir *inó, inorgá* (ESSJa VIII p. 234–235). Rus. *inóú* šiaip jau siejamas su liet. *vienas* (М. Фасмер. Этимологический словарь русского языка, т. 2, p. 134; ESSJa VIII p. 233–234) ir, vadinausi, nieko bendra kilmės požiūriu su lietuvių *aĩdál* neturi, kadangi šis vedamas iš parodomąjo įvardžio *anàs* (K. Būga. Ten pat). Kita vertus, būta mėginimų rus. *inóú* sieti su sen. ind. *anú-* 'kitas' (A. Meillet: žr.: М. Фасмер. Этимологический словарь русского языка, т. 2, p. 135), taigi ir su liet. *anàs* (J. Pokorny. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, Bd. 1, p. 319–320; М. Фасмер. Этимологический словарь русского языка, т. 3, p. 140–141). Pastaroju atveju ir rus. *únга* būtų susijęs su liet. *aĩdál*. Ypač įdomi V. Toporovo nuomonė rusų *ánга* apskritai esant baltiškos kilmės žodžiu, galimas daiktas, Pamaskvio galindų palikimu, atitinkančio lietuviškąjį *aĩdál* skoliniu (žr.: Z. Zinkevičius. Lietuvių kalbos istorija, t. 1. V., 1984, p. 250). Tai liudytų gana solidų pastarojo amžių ir šitaip netiesiogiai prisidėtų prie galimybės su šiuo prievaisiumi sieti senovės lietuvių dievo Andajo vardą.

Taip pat įdomus atrodo, ypač semantiniu požiūriu, minėtojo rus. *únга* homonimas, daiktavardis *únга* reikšme 'v a n d u o', kurio kilmė rusų kalboje irgi neiški (М. Фасмер. Этимологический словарь русского языка, т. 2, p. 131).

¹⁶ Т. Я. Елизаренкова. Язык и стиль ведийских риши. М., 1993, p. 105.

¹⁷ Ten pat, p. 105–106.

¹⁸ Pranas Skardžius. Rinkiniai raštai, t. 1. V., 1996, p. 373.

¹⁹ A. J. Greimas. Min. veik., p. 226; Liudvikas Adomas Jucevičius. Raštai. V., 1995, p. 81; Prūsijos Lietuvių Dainos. Surinko Vilius Kalvaitis. Tilžė, 1905; naujas leid.: V., 1998, Nr. 375, p. 185; žr.: Teodoras Narbutas. Lietuvių tautos istorija, t. 1 : Lietuvių mitologija. V., 1998, p. 89.

²⁰ A. J. Greimas. Min. veik., p. 226.

²¹ K. Būga. Rinktiniai raštai, t. 3, p. 453.

²² C. G. Jung. *Mysterium Coniunctionis. An Inquiry into the Separation and Synthesis of Psychic Opposites in Alchemy*. Princeton University Press, 1970, 1977, p. 279; C. G. Jung. *The Phenomenology of the Spirit in Fairytales*. – C. G. Jung. *The Archetypes of the Collective Unconscious*. Princeton University Press, 1968, 1980, p. 226.

²³ Kazimieras Kuzavinis. *Lotynų – lietuvių kalbų žodynas*. V., 1996, p. 65, 68.

²⁴ E. Fraenkel. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg-Göttingen, 1962–1965, p. 11; J. Pokorny. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bd. 1. Bern-München, 1959, p. 48–49. Turint galvoje senus baltų ir gotų santykius, gal verta atsižvelgti šiuo atveju ir į got. *andeis* 'galas' (ten pat).

²⁵ E. Fraenkel. *Min. veik.*, p. 10; J. Pokorny. *Min. veik.*, p. 319–320.

²⁶ N. Vėlius. *Chtoniškas lietuvių mitologijos pasaulis*. V., 1987, p. 17.

²⁷ B. H. Топоров. Пυθων, Άχι Βυδηνύα, Βάγναικ и др. – *Этимология* 1974. М., 1976, p. 10–11.

²⁸ N. Vėlius. *Senovės baltų pasauležiūra*, p. 56.

²⁹ Ten pat, p. 71, 143.

³⁰ Su įvardžiu *anàs* veikiausiai bendrašaknis yra kelintinis skaitvardis *añtras*, taip pat lat. *otrs*, pr. *antars* 'antras' bei tiesiog 'kitas' (t. y. 'anas'), skr. *ántara-* 'kitas' bei kt. (A. Sabaliauskas. *Lietuvių kalbos leksika*. V., 1990, p. 76). Įdomu šia prasme tai, kad, pasak N. Vėliaus, „senieji baltai dangų siejo su skaičiumi 'vienas', o žemę – su skaičiumi 'du'. Šitokių atskirų pasaulio sferų ir skaičių derinimą galima įžiūrėti daugelyje indoeuropiečių (ir ne tik jų) tradicijų. Jį rodo senieji ritualiniai, dažniausiai klausimų-atsakymų forma sukonstruoti tekstai apie pasaulio sukūrimą (pirmas klausimas čia paprastai yra apie dangaus sukūrimą, antras – apie žemės, arba vaizduojama, kaip pirmą dieną kuriamas dangus, o antrą – žemė ir pan.). Dangus su 'vienu', o žemė su 'dviem' siejama senojoje kinų tradicijoje ir kt. Kad 'vienas' ir lietuvių mitologijoje yra dangiškujų mitinių būtybių skaičius, o 'du' – chtoniškujų, iš dalies rodo kad ir tokia detalė: lietuvių liaudies sakmėse, pasakose velnias, ta ryškiausia chtoniškoji būtybė, negali pakęsti vieno smūgio. Gavęs vieną smūgį, jis prašo, kad pridėtų ir antrąjį. Todėl tikima, kad, norint nugalėti velnią, jį mušant reikia sakyti: 'Viens! Viens!' Vadinasi, velnias negali pakęsti dangiškojo Dievo, su kuriuo jis santykiuoja antagonistiškai, skaičiaus 'vieno', o jo paties skaičius 'du' jam ne kenksmingas, o naudingas, jeigu net ir palydimas smūgiu" (N. Vėlius. *Senovės baltų pasauležiūra*, p. 51). „Sudavus vieną kartą arba mušant ir sakant 'viens! trys!', velnias prašo dar pridėti arba sakyti ir 'du'. Mušant arba tik pasakius 'vienas', velnio jėgos mažėja" (N. Vėlius. *Chtoniškas lietuvių mitologijos pasaulis*, p. 50, 52, 213). Pavyzdžiui, vienoje sakmėje „boba supratusi, kad čia ne katinas, bet velnias. Ta tik čiupt katiną už sprando ir, šaukdamą: 'Viens-trys, viens-trys!' – kad duoda katinui. O tas cypdamas prašo: 'Sakyk du, sakyk du!'” (LTt 4 p. 504). Apskritai 'du' mena skilimą, dualizmą, binarines opozicijas, susipriešinimą, *pirma*-pradžio, *pirm*-ykščio Vienio ir vienybės praradimą (MNM II p. 630), ir šia prasme „Šėtonas“, pažodžiui „Priešininkas“ (MNM II p. 412), yra būtent *antras*, kitas, t. y. *anas*.

³¹ E. Fraenkel. *Min. veik.*, p. 94; J. Pokorny. *Min. veik.*, p. 183–186; A. Sabaliauskas. *Lietuvių kalbos leksika*, p. 47, 72 ir kt.

³² Gal verta atkreipti dėmesį į vieną įdomų sąskambį – į hetitų terminą *annaš šiwarz*, pažodžiui 'motinos diena', žymintį (likimo nulemtos) mirties dieną (J. Puhvel. *Hittite annaš šiwarz*. – *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, Bd. 83. Göttingen, 1969, p. 59). Dalykas tas, kad hetitų *šiwarz* arba *šiyat(t)-* 'diena' kartu su *šiu-*, *šiya-* (= *šiwa-*), *šiuna-*, *šiyana(i)-* 'dievas' yra bendrašakniai su lietuvių *diená*, *diėvas* (M. Fraenkel. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, p. 94; K. Karulis. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, sēj. 1, p. 216; J. Pokorny. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, p. 186; T. В. Гамкрелдзе, Вяч. Вс. Иванов. *Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры*. Тбилиси, 1984, p. 791, 860, 897), o hetitų *annaš* 'motina, mama' (giminišką su luvių *anni-* 't. p.', lot. *anus* 'senele', liet. *anýta* bei kt.) plg. su itin artimai skambančiais kitos kilmės (paronimais) įvardžiu *anniš* 'anas' beirieveiksmiu *annaz*, *annišan* 'kadaise, kitą, vieną kartą' (būtent 'andai'), giminiškais lietu-

viškajam *anàs* (J. Pokorny. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, p. 36–37, 320; T. B. Гамкрелидзе, Вяч. Вс. Иванов. Индоевропейский язык и индоевропейцы, p. 765). Taigi hetitų *anniš šiwaš* (*šiwāš*) tiek reikšme, tiek etimologija kuo tiksliausiai sutaptų su lietuvių *anas dievas*. Įdomu, kad ir 'motinos = mirties dienos' *annaš šiwas* semantika itin artima lietuvių velniui, apie kurio vardo šaknį ide. **uel-* bei jos vedinius J. Puhvelas minėtame straipsnyje toliau ir kalba.

³³ Vytautas Mažiulis. Prūsų kalbos etimologinis žodynas, t. 1. V., 1988, p. 188–189.

³⁴ N. Vėlius. Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis, p. 25–26, 63, 133, 267.

³⁵ Ф. Б. Я. Кёйнер. Труды по ведийской мифологии. М., 1986, p. 14. Juolab kad, A. J. Greimo žodžiais, „Andojas, pavyzdžiui, vandeninio, tai yra pomirtinio, tikrojo pasaulio, gyvenimo ir mirties valdovas, gali lengvai būti identifikuojamas su Dievaičiu-Mėnuliu“ (A. J. Greimas. Min. veik., p. 348). Trumpai tariant, „Andojas savo ruožtu danguje rodosi kaip Mėnulis“ (A. J. Greimas. Žvėrūna Medeina. – Baltos lankos, Nr. 3. V., 1993, p. 92), t. y. nakties dangaus dievaitis.

³⁶ BRMŠ p. 257; A. J. Greimas. Tautos..., p. 390, 448; LM p. 389, 535.

³⁷ MNM I p. 155; B. H. Топоров. Заметки по балтийской мифологии. – Балто-славянский сборник. М., 1972, p. 311.

³⁸ BRMŠ p. 257; N. Laurinkienė. Senovės lietuvių dievas Perkūnas..., p. 55, 59; LM p. 535; N. Vėlius. Senovės baltų pasaulėžiūra, p. 55; Z. Zinkevičius. Lietuvių kalbos istorija, t. 2, p. 89.

³⁹ LKŽ VIII p. 879; M. Фасмер. Этимологический словарь русского языка, т. 3. М., 1996, p. 77, 82; taip pat žr.: E. Fraenkel. Min. veik., p. 509–510; K. Karulis. Latviešu etimologijas vārdnīca, sēj. 1, p. 631; V. Mažiulis. Prūsų kalbos etimologijos žodynas, t. 4, p. 189; J. Pokorny. Min. veik., p. 770.

⁴⁰ N. Laurinkienė. Senovės lietuvių dievas Perkūnas..., p. 30–31, 38–39, 93–95; T. B. Гамкрелидзе, Вяч. Вс. Иванов. Индоевропейский язык и индоевропейцы, p. 792–793; Вяч. Вс. Иванов, В. Н. Топоров. Исследования в области славянских древностей. М., 1974, p. 5–12, 99; MNM II p. 530 ir kt.

⁴¹ Вяч. Вс. Иванов, В. Н. Топоров. Min. veik., p. 10.

⁴² Language, Thought, and Reality. Selected Writings of Benjamin Lee Whorf. Cambridge-Massachusetts, 1956, 1976, p. 57–64; B. L. Whorf. Amerikos indėnų visatos modelis. – Liaudies kultūra, 1999, Nr. 2, p. 44–48.

⁴³ T. Narbutas. Min. veik., p. 95.

⁴⁴ K. Būga. Rinktiniai raštai, t. 2, p. 79; N. Vėlius. Senovės baltų pasaulėžiūra, p. 59; autorius tas pats. Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis, p. 207, 255; MNM II p. 293; B. H. Топоров. Заметки по балтийской мифологии, p. 299 ir kt.

ANDAJAS, NUNADIEVIS (AND PERKŪNAS)

ONE MORE INTERPRETATION

DAINIUS RAZAUSKAS

Summary

The names of Lithuanian gods *Andajas* and *Nunadievis* (in old Russian sources Gen. sg. *Андая*, Dat. sg. *Андаеви* and Dat. sg. *Нънагеви* respectively) have already had at least several explanations, nevertheless one more appears to be possible. It is made by connecting the first of the two names with Lithuanian adverb *añdai*, *andai*, or *andai*, 'the other day, once upon a time, etc.' and the second with Lithuanian adverbs *nān*, *nūnai* 'now' and *nūndien*, *nū-dien* 'today, nowadays'. The theonyms under consideration should then be looked upon as epithets meaning 'the old, ancient' (cf. "The Ancient of Days" from the Daniel 7:9

etc.) and 'the present, present-day' correspondingly. As „the old god“ representing the passing year in the New Year ritual is identified with the chthonic antagonist of the Thunder god, the last being called on the occasion "the young god" and representing the coming year, so the theonym *Andajas* might be interpreted as a temporal epithet of Lithuanian chthonic *Velinas*, *Velnias* (the circumstances described in the sources easily explaining and fitting such interpretation). The Thunderer's name *Perkūnas*, in its turn, might be poetically compared with such a word as Lith. *pér-dienis* 'the coming year'. After all, cf. the Maitrī Upaniṣad 6.5 concerning Atman: "Brahmā, Rudra and Viṣṇu, this is his lordship form. <...> Past, present and future, this is his time-form". In the similar sense we could perhaps speak of the Lithuanian theonyms-epithets *Andajas*, *Nunadievīs* (and **Perdienis*?) as the "time-form" of the corresponding Lithuanian trinity constituting, in the last analysis, the "lordship form" of the one and only God ruling over "the three times", i.e. past, present and future.